

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАГАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

ХРЕСТОМАТІЯ

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

*Рекомендовано до видання вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 5 від 21 листопада 2018 р.)*

Рецензенти:

Піча Володимир Маркович, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»;

Погрібна Вікторія Леонідівна, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Подшивалкіна Валентина Іванівна, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної та прикладної психології Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова.

3 41 Загальна соціологія: [хрестоматія] / концепція, упоряд., перекл.
А. В. Фурман, В. С. Біскуп, О. С. Морщакова. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 354 с.

ISBN 978-617-7748-61-7

Хрестоматія містить авторські тексти, які охоплюють теоретичні концепції як класиків, так і сучасників соціологічної думки. В ній зібрані оригінальні роботи, у яких окреслюються вузлові теоретичні і прикладні питання функціонування системи соціальних відносин у їх структурних, етико-нормативних, інституційних вимірах. Навчальне видання методологічно зорієнтоване на вивчення та узагальнення концептуальних підходів до розгляду проблеми соціального як у змістовому, так і в технологічному аспектах. Зокрема читачеві пропонується динаміка наукового осмислення й трактування явищ і процесів соціальної реальності від періоду класичної соціологічної думки до постнекласичного етапу розвитку науки, презентованого різними версіями соціологічного аналізу реальності повсякдення, означених історико-культурним контекстом. Теоретична рефлексія обґрунтування закономірностей розвитку суспільства, внутрішніх та зовнішніх механізмів перебігу соціальних процесів представлена науковими працями від О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, К. Маркса до Е. Тоффлера, Д. Белла, Е. Роджерса.

Хрестоматія укладена з урахуванням вимог до підготовки студентів закладів вищої освіти та стане в нагоді всім, хто цікавиться суспільною проблематикою, бажає підвищити рівень соціологічного, соціально-філософського аналізу сучасних тенденцій розвитку культури, моралі, суспільного повсякдення.

© Фурман А.В., Біскуп В.С.,
Морщакова О.С. концепція,
упорядкування, переклад, 2019
© Видавництво Ліра-К, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6	
Огюст КОНТ ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПОЗИТИВІЗМУ Основний дух позитивізму	10	
Герберт СПЕНСЕР СИНТЕТИЧНА ФІЛОСОФІЯ Засновки соціології	24	
Карл МАРКС ЕКОНОМІЧНО-ФІЛОСОФСЬКІ РУКОПИСИ 1844 РОКУ Заробітна плата	38	
	Відчужена праця..... 44	
Еміль ДЮРКГЕЙМ ПРО РОЗПОДІЛ СУСПІЛЬНОЇ ПРАЦІ. МЕТОД СОЦІОЛОГІЇ Що таке соціальний факт?	57	
Георг ЗІММЕЛЬ СПОГЛЯДАННЯ ЖИТТЯ Проблеми соціології. Соціальна диференціація. Соціологічні і психологічні дослідження.....	67	
Макс ВЕБЕР ОСНОВНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ПОНЯТТЯ Поняття соціології і «сенсу» соціальної дії.....	84	
	Мотиви соціальної дії	96
Вільфредо ПАРЕТО КОМПЕДІУМ ПО ЗАГАЛЬНІЙ СОЦІОЛОГІЇ Загальна форма суспільства	100	
Толкотт ПАРСОНС СИСТЕМА СУЧАСНИХ СУСПІЛЬСТВ Теоретичні орієнтири системи дії і соціальні системи	104	
Роберт МЕРТОН СОЦІАЛЬНА ТЕОРІЯ І СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА Дослідження соціальної і культурної структури.....	119	

Вільям УОРНЕР ЖИВИ І МЕРТВІ Деякі типи соціальної структури	142
Ентоні ГІДЦЕНС БУДОВА СУСПІЛЬСТВА. НАРИС ТЕОРІЇ СТРУКТУРАЦІЇ Структура і структурація.....	149
Ян ЩЕПАНСЬКИЙ ЕЛЕМЕНТАРНІ ПОНЯТТЯ СОЦІОЛОГІЇ Соціальний зв'язок	162
Дуглас НОРТ ІНСТИТУТИ, ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ Вступ до проблеми інститутів та інституційних змін	186
Дарон АДЖЕМОГЛУ, Джеймс РОБІНСОН ЧОМУ ОДНІ КРАЇНИ БАГАТІ, А ІНШІ БІДНІ. ПОХОДЖЕННЯ ВЛАДИ, ПРОЦВІТАННЯ І ЗЛИДЕННОСТІ Екстрактивні та інклюзивні економічні інститути.....	192
Пітер БЕРГЕР, Томас ЛУКМАН СОЦІАЛЬНЕ КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ. ТРАКТАТ ІЗ СОЦІОЛОГІЇ ЗНАННЯ Основи знання повсякденного життя	204
Микола БЕРДЯЄВ НОВЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	226
Питирим СОРОКІН СОЦІАЛЬНА І КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА Сутінки нашої чуттєвої культури і найближчі перспективи. Криза...Катарсис...Харизма...і Воскресіння	243
П'єр БУРДЬЄ СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ Соціальний простір і генезис «класів».....	250
Зігмунд БАУМАН ІНДИВІДУАЛІЗОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО Як ми живемо	257

Елвін ТОФФЛЕР ШОК МАЙБУТНЬОГО Кінець сталості	281
Данієл БЕЛЛ МАЙБУТНЄ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО. ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ Як змінюються соціальні системи	304
Еверетт РОДЖЕРС ДИФУЗІЯ ІННОВАЦІЙ Елементи дифузії	319
ПІСЛЯМОВА	337
АФОРИЗМИ І ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ СВІТ	344

ПЕРЕДМОВА

У сучасній освітній ситуації в Україні вивчення соціології як дисципліни соціогуманітарного циклу передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти із джерелознавчими матеріалами, які становлять методологічні й змістові передумови компетентного опанування ними соціологічних знань у закладах вищої освіти. Архітектоніка змісту даної хрестоматії дає змогу студентам й також усім тим, хто вивчає соціологію і цікавиться соціальною проблематикою, безпосередньо ознайомитись з науково-теоретичними джерелами, винятково цінними інтелектуальними надбаннями світової соціологічної думки.

Подані у хрестоматії теоретичні роботи соціологічного спрямування розгалужуються на велику кількість шкіл, течій і напрямів, кожен з яких є спробою пояснення подій і явищ соціальної реальності в усій її багатоманітності та різноплановості. Таке розмаїття соціологічної думки зумовлене специфікою соціологічного пізнання, багатоаспектністю об'єкта досліджень, а також свідчить про складність і суперечливість розуміння соціальної ситуації, інституційних відносин, особистісних траєкторій розвитку, соціокультурних трансформацій у сучасному світовому співтоваристві.

Хрестоматія є теоретичною ретроспекцією різних періодів розвитку соціології як науки, починаючи з часів її виникнення, тобто із середини XIX століття і появою праць О. Конта, Г. Спенсера, у яких окреслилась наукова тематика, звернена до проблем функціонування суспільства як системи у єдності своїх структурних компонентів, до сучасної соціологічної перспективи з її зануренням у світ людської поведінки, цікавістю до проблем інтеракції, інклюзії, світу повсякдення, соціальних інновацій, індивідуалізму і т. ін.

Закономірно, що виникнення та розвиток різноманітних соціологічних течій і напрямів відповідає тому чи іншому соціокультурному контексту. Соціологія пройшла хоча й нетривалий, але концептуально насичений і методологічно плідний шлях свого наукового становлення: від установок позитивізму (О. Конт, Г. Спенсер) до інтегральної соціології (П. Сорокін), структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон), оцінкових

суджень прагматизму, соціального конструктивізму (П. Бергер, Т. Лукман), що вказує на еволюційний характер розвитку соціологічної думки, яка є тісно пов'язаною із суспільним розвитком не лише технологічно, а й культурно та етично.

Тексти, що становлять зміст пропонованої хрестоматії, є редукцією соціологічного знання від витоків становлення науки про суспільство до сучасних дослідницьких рефлексій його динамічного функціонування. Хрестоматія містить теоретико-методологічні позиції, які охоплюють:

1) історичну рецепцію світової соціологічної думки (О. Конт, Г. Спенсер, Г. Зіммель, К. Маркс, Е. Дюркгейм, М. Вебер, В. Парето);

2) аналітичні дискурси стосовно структурної та інституційної специфіки суспільства (Т. Парсонс, Р. Мертон, У. Уорнер, Е. Гідденс, Я. Щепанський, Д. Норт, Д. Аджемоглу, Д. Робінсон);

3) конструктивістські характеристики соціальної реальності в умовах інформаційного суспільства й перебігу практик індивідуалізованих стратегій розвитку (П. Бергер, Т. Лукман, З. Бауман, Д. Белл, Е. Роджерс);

4) розгляд перспектив і ризиків в історико-культурному поступі світової спільноти (М. Бердяєв, П. Сорокін, П. Бурд'є, Е. Тофлер).

З логіко-гносеологічних позицій, динаміка поданих соціологічних текстів розгортається, відштовхуючись від постулатів «класичної» науки з її опорою на об'єктивний характер знання й розвинений дослідницький інтерес до соціальної системи як об'єктивної даності. Долаючи період «некласичної» науки з її принципами релятивності й технологізації знання, активним напрацюванням тематико-проблематичного поля, соціологія вступає у «постнекласичний» етап свого розвитку, який відмінний від попередніх передусім якісними змінами у природі отримання й трактування знання про соціальну реальність. Соціальне знання стає «людиновимірним», у центрі дослідницької уваги перебуває соціальний суб'єкт, стратегії і ситуації його швидкоплинного, інформаційно і подієво насиченого життя, гуманістичні цінності і світ його повсякдення. Водночас, соціальні аспекти людського буття вивчаються науковцями і з позицій культури-зорієнтованого соціологічного осмислення, соціокультурний контекст набуває виняткової значущості у трактуванні суспільних явищ, процесів, станів, тенденцій розвитку доби постмодерну.

Зрозуміло, що сучасні соціологічні транскрипції містять певний «розрив» із періодом «класичної» соціології, знаменуючи перехід від абстрактно-гносеологічного позиціонування до аналітичного і конструктивного розгляду життєвих проблем сучасної людини, що спричиняє звернення соціологів до вивчення її ситуаційної буттєвості, висвітлення психологічних характеристик функціонування її як соціалізованої особистості, життя котрої просякнуте процесами окультурення, адаптування, самореалізації та ін. Відповідно до розширеного предметного поля сучасної соціології, відбувається напрацювання нових методологій і методів аналізу соціальної, соціокультурної, соціально-економічної, психосоціальної проблематики.

Соціологічні проблеми, які розглядаються відомими теоретиками, потребують сумлінної внутрішньої роботи від самого читача, позаяк сучасний науковий полілог уможлиблюється лише тоді, коли в основі його перебуває визнання рівноправності різних точок зору, плюральності думок, поглядів, переконань, а відтак багатоголосся і поліцентризм закономірно постають найбільш адекватними формами осягнення сутності соціальної дійсності. Така соціологічна рефлексія спонукає особистість, яка є зорієнтованою на творче мислевчинення, перебувати у постійному пошуку власних пізнавальних можливостей як засобів самоактуалізації та самоздійснення у соціальному світі, застосовуючи здобуті знання і набутті оцінкові критерії і нормативи для осмислення та здолання сьогоденних проблем. Це, звісно, є складним завданням. Тому вивчення соціології, знайомство з авторськими соціологічними концепціями і теоріями має полегшити цю нелегку інтелектуальну працю майбутніх фахівців соціономічних професій.

При всій розбіжності у визначенні проблемного поля соціологічної уваги, відмінних, подекуди протилежних, позиціях науковців, які звертаються до критичного осмислення та переосмислення змістових контекстів індивідуального і суспільного буття, подані у хрестоматії наукові праці є канонічними й у такий спосіб зразковими для сучасної соціологічної культури мислення і дослідницької діяльності у сфері теоретичної і прикладної соціології.

Фурман А.В., Морщакова О.С.

КОНТ Огюст (Ісидор Марі Огюст Франсуа Ксав'є Конт, 19 січня 1798 р., Франція – 5 вересня 1857 р., Франція) – французький філософ, засновник соціології як самостійної науки, основоположник позитивізму.

О. Конт, поза сумнівом, є видатною і колоритною фігурою у соціології, який своєю екстравагантною постаттю, інтелектуальними здібностями й емоційними спалахами запалив зірку нової науки на обріях наукового пізнання. Йому належать обґрунтування позитивізму як філософського вчення і напрямку в методології науки, головними постулатами якого є орієнтація на емпіричні дослідження, заперечення абстрактно-умоглядних висновків, не підтверджених фактами та відповідними методами їх встановлення. Авторству О. Конта належать класифікація наук в ієрархічному порядку (математика, астрономія, фізика, хімія, біологія, соціологія), закон інтелектуальної еволюції людства, за яким мислення проходить три послідовні стадії: теологічну, метафізичну та позитивну (суто наукову), поділ соціології на соціальну статичку (дослідження структурних компонентів суспільства) та соціальну динаміку (з'ясування законів розвитку суспільства), терміна «консенсус» як форми соціальної солідарності, яка особливим чином пов'язує людство в єдиний соціальний організм – «Велику істоту».

Основні праці: «Курс позитивної філософії» (т. 1-6, 1830-1842), «Загальний огляд позитивізму (1848), «Система позитивної політики, або Трактат із соціології, який встановлює релігію Людства» (т. 1-4, 1851-1854), «Позитивістський катехізис» (1852).

Праця О. Конта «Загальний огляд позитивізму» присвячена висвітленню засадничих принципів позитивізму, критиці теологічних, соціалістичних та комуністичних трактувань і бачень соціальної дійсності, розгляду альтруїзму як істинних підвалин особистісної моралі. Мислитель обґрунтовує власну програму побудови нового суспільства і визначає різноманітні сили, за сприяння яких вона буде реалізована. Він узасаднює гасло позитивізму «Порядок і прогрес», роль та значення жінки у приватному та суспільному житті, мистецькі та естетичні передумови нового соціального ладу на засадах гармонії між серцем, розумом і характером.

О. КОНТ

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПОЗИТИВІЗМУ

ОСНОВНИЙ ДУХ ПОЗИТИВІЗМУ

РОЗДІЛ I.

Мета філософії полягає у систематизації людського життя

Справжня філософія ставить собі завдання за можливості привести до стрункої системи все людське, особистісне й, передусім, колективне існування, розглядаючи одночасно всі три класи явищ, які характеризують його, а саме думки, почуття і дії. З усіх цих перспектив основна еволюція людства є закономірно довільною, і тільки точна оцінка її природного перебігу може дати нам загальний фундамент для мудрого втручання.

Однак систематичні видозміни, які можемо ввести в цю еволюцію, мають надзвичайну важливість, оскільки вони у змозі значно зменшити локальні відхилення, згубні уповільнення і різку неузгодженість, яка імовірно матиме місце при такому складному русі, коли воно повністю надано самому собі. Безперервне здійснення цього потрібно втручання становить головне завдання політики. Але правильне уявлення про нього може дати тільки філософія, яка постійно вдосконалює його загальне визначення. Для виконання цього свого основного і загального призначення, філософія повинна піклуватися про узгодження всіх частин людського існування, щоб привести його теоретичне поняття до повної єдності. Ця єдність може бути дією лише остільки, оскільки вона точно становить сукупність природних відносин; таким чином, ретельне вивчення останніх стає попередньою умовою цієї побудови.

Якби філософія намагалася впливати на реальне життя не за допомогою цієї систематизація, а яким-небудь іншим шляхом, вона несправедливо привласнила б собі істотну роль політики, що є єдиною законною керівницею всієї практичної еволюції.

Ці дві основні функції великого організму – постійне зв'язування і нормальний поділ – одночасно спрямовують

систематичну мораль, яка природно є характерним застосуванням філософії і загальним путівником політики. <...>

Ця загальна систематизація, що характеризує соціальну функцію філософії, може бути дійсною і надійною лише в тому разі, коли вона охоплює усі три сфери людської діяльності: мислення, почуття і дії. З огляду на природні відносини, які тісно пов'язують між собою ці три явища, будь-яка часткова систематизація неминуче виявилася б безглуздою і недостатньою. Тому тільки в даний час філософія, досягнувши, нарешті, позитивного стану, може з належною повнотою гідно виконати своє основне призначення.

РОЗДІЛ II.

Теологічна система не зуміла охопити практичну сторону людського життя

Теологічна систематизація мимовільно витікала з афективного життя, і цьому єдиному початку вона зобов'язана своєю первісному верховенству та своїм остаточним розкладанням. Вона довгий час керувала головними абстрактними уявленнями, особливо, в епоху політеїзму, коли мислення знаходилося ще значною мірою під владою уяви і почуттів. Але навіть у цю епоху її найбільшого розумового і соціального розквіту реальне життя абсолютно вислизало з-під її впливу, за винятком неминучих упливів, які більше стосувались форми, аніж змісту. Ця природна вада, хоча на початку непомітна, приводить згодом, унаслідок свого постійного збільшення, до корінного руйнування усієї теологічної споруди. Суто суб'єктивна систематизація не узгоджувалась з безумовно об'єктивним призначенням практичного життя, яке характеризується незмінною реальністю. У той час як теологія вчила, що всіма явищами керують більш-менш довільні бажання, життєвий досвід усе більше показував, що явища підпорядковані незмінним законам, без яких наша безперервна діяльність не могла б відбуватися в належному порядку.

Внаслідок своєї повної нездатності дійсно охопити активне життя теологічна систематизація повинна була також залишатися надзвичайно незадовільною в доповнення до абстрактного і навіть до чуттєвого життя, оскільки загальний розвиток тієї та іншої в разі потреби зумовлюється головними практичними вимогами.

Отже, людське життя не могло бути повністю систематизованим, поки тривало панування теологічного напрямку, тому що наші почуття і наші дії повідомляли тоді нашим думкам два спонукання, які абсолютно не узгоджувались між ними.

Мені дарма зупинятися тут на оцінці досконалої марності метафізичної систематизації; незважаючи на свої прагнення до абсолютного пізнання, метафізика ніколи не могла відвоювати сфери почуття у теології і завжди була ще менш здатною охопити активне життя. В епоху свого найбільшого схоластичного блиску онтологічна систематизація не вийшла зі сфери умоглядності, яка була навіть спрямованою на марнотне відірване споглядання суто індивідуальної еволюції, скільки метафізичний дух абсолютно несумісний із соціальною позицією. У своїй основній праці я достатньо довів, що цей перехідний філософський напрямок був не спроможний створити щось дійсно важливе. Його виняткове панування могло мати тільки революційне призначення, а саме сприяти попередній еволюції людства шляхом поступового руйнування теологічного режиму, який, виконавши свою місію, – бути єдиним керівником початкового розквіту нашого розуму, – повинен був назавжди і в усіх відношеннях зникнути.

РОЗДІЛ III.

Позитивний дух має своїм джерелом активне життя

Тільки через те, що всі позитивні умоглядності впливають насамперед із активного життя, вони завжди більш-менш виявляли властиву їм здатність систематизувати практичне життя, чого не могла досягти первісна систематизація. Хоча відсутність у позитивних умоглядностях загальності і взаємозв'язку значно ускладнює розвиток цієї здатності, воно, тим не менш, не завадило їй універсальності.

Теорії, які безпосередньо пов'язані із законами явищ і мають на меті дати нам змогу справді передбачити події, розглядаються тепер як єдино здатні регулювати наш довільний вплив на зовнішній світ. Ось чому позитивний дух міг ставати все більш теоретичним і прагнути поволі заволодіти всією цариною абстрагування, ніколи не втрачаючи властивого йому практичного характеру, навіть коли він займався зовсім марними дослідженнями заради збереження вправності у пошуку логічності. З моменту свого першого успіху у

сфері математики та астрономії він виявив прагнення по-своєму систематизувати сукупність наших понять, відповідно до безперервного розширення свого основного принципу. Цей новий філософський принцип, який протягом довгого часу, все більше видозмінюючи теологічно-метафізичні засновки, робить з часу Декарта і Бекона очевидні зусилля зайняти його місце. Після того, як він поступово опанував усіма попередніми науками, що звільнилися відтепер від старого спрямування, йому, для того щоб стати загальним, залишалось захопити також останню науку – науку про соціальні явища.

Ця наука, яка недоступна метафізиці, могла вивчатися теологічними умами тільки побічно й емпірично, як історія урядів. Це остаточне перетворення позитивізму було, мушу зазначити, здійснено мною в моїй головній праці, де я безперечно довів, що позитивний принцип здатний систематизувати єдиним дійсним способом усе наше уможливлене життя, не перестаючи водночас розвивати і навіть зміцнювати своє початкове прагнення реґулювати також реальне життя.

Позитивна систематизація всієї інтелектуальної сфери тим краще забезпечена, що це створення соціальної науки, завершуючи прогрес наших реальних абстракцій, повідомляє їм ще недостатній систематичний характер, оскільки вона надає їм єдино можливий для них загальний зв'язок.

Цей погляд уже настільки поширений і схвалений, що відтепер жоден істинний мислитель не може не знати, що позитивний дух прагне до надійної систематизації одночасно абстрактного і реального життя. Але така систематизація ще позбавлена загальності, без якої позитивізм нездатний повністю замінити теологічний принцип в духовному скеровуванні людства. Бо вона не охоплює дійсно переважаючу частину людського існування, а обіймає саме афективне життя. Тільки останнє безперервно повідомляє баченням й діям спонукання і напрямок, без яких вони, надані самим собі, незабаром стали б послуговуватись безглуздими або марними міркуваннями й перебували б у безплідному хвилюванні, навіть неспокої. Якби цей величезний пробіл залишився заповненим, то подвійна систематизація, теоретична і практична, залишилася б примарною, оскільки вона була б тоді позбавлена принципу єдності, який один тільки може повідомити їй дійсну сталість і довговічність.

Таке безсилля було б ще більш тяжким, ніж необхідна недостатність теологічної філософії відносно активного життя; адже ні мислення, ні навіть діяльність не становлять істинної людської єдності.

В індивідуальному житті й, щонайперше, в колективному, гармонія завжди буде базуватись тільки на почутті. Цьому своєму мимовільному афективному джерелу теологія завжди була зобов'язана своїм пануванням. Отже, незважаючи на свою очевидну давність, вона збереже, принаймні в принципі, деякі законні претензії на панування в соціології, поки нова філософія не позбавить її також цієї основної переваги.

Така остаточна і неминуча умова великої сучасної еволюції: позитивна систематизація, не перестаючи бути теоретичною і практичною, повинна стати також моральною і черпати навіть у почутті свій істинний принцип загальності. Тільки тоді позитивна філософія зможе, нарешті, усунути всі теологічні домагання, оскільки вона зможе здійснити краще, ніж попередня філософія, остаточне призначення будь-якої загальної доктрини, тому що вперше дасть систему всіх основних сторін нашого існування у всіх трьох його видах. <...>

РОЗДІЛ IV.

Як в позитивному синтезі, так і в людській природі почуття відіграє визначальну роль

Більш глибоке дослідження має виправити цю першу оцінку; воно покаже, що сухість, у якій досі справедливо дорікали позитивні вчення, спричинена лише емпіричною однобічністю їх попереднього розвитку і в жодному випадку не властива їх дійсній природі.

Позитивізм, що виник спочатку під впливом матеріальних спонукань і довгий час обмежувався вивченням неорганічного світу, залишається проти почуттів лише остійки, оскільки він ще не досяг належної повноти і систематичності. Поширюючись на соціальні абстрактні уявлення, які становлять його головну сферу, він очищається від різних вад, властивих його довгому дитячому стану.

Тільки через властиву їй реальність нова філософія неухильно прагне до того, щоб стати більш моральною, ніж інтелектуальною, і поставити у центр своєї власної систематизації афективне життя,

щоб точно визначити в реальному розпорядку людської природи – як особистої, так і колективної – відносні права розуму і серця.

Опрацювання соціальних питань призводить тепер до її рішучого заперечення зарозумілих помилок, властивих її незрілому науковому стану щодо уявного верховенства розуму. Стверджуючи загальний досвід, позитивізм пояснює – ще краще, ніж це міг зробити католицизм, – чому особисте щастя і суспільний добробут залежать від серця набагато більше, ніж від розуму. Крім того, безпосереднє дослідження питання про систематизацію змушує його проголосити, що людську єдність може бути досягнуто тільки справедливим переважанням почуття над розумом і навіть над діяльністю.

Оскільки нашій природі властиві одночасно розум та усуспільнення, то здається можливим встановити цю єдність двома різними способами, залежно від того, чи належить верховенство одному чи другому з цих властивостей. Насправді ж існує тільки один спосіб систематизації, тому що обидві властивості далеко не однаково здатні до переважання.

Чи будемо розглядати власну природу кожного з них або порівнювати їх відносні енергії, нам доведеться визнати, що дійсне і незмінне призначення розуму полягає у служінні громадськості. Коли ж розум замість того, щоб гідно виконувати свою почесну роль, прагне до панування, йому ніколи не вдається здійснити свої гордовиті домагання, що можуть привести тільки до згубної анархії.

Навіть у приватному житті між нашими різними прагненнями може панувати постійна гармонія тільки завдяки загальній перевазі почуття, що вселяє нам щире і звичне бажання робити добро. Ця схильність, як і будь-яка інша, без сумніву, по суті сліпа і потребує допомоги розуму для пізнання істинних засобів, які могли б її задовольнити, а потім у діяльності для застосування цих засобів. Проте повсякденний досвід доводить, що ця схильність насправді становить головну умову добра, оскільки за однакового ступеня розвитку розуму та енергії, що проявляється нашою природою, вона може досить плідно керувати нашою абстрактною і практичною діяльністю. За відсутності цього звичайного збудника (почуття) розум та енергія неодмінно вичерпали б свої сили в марних спробах і незабаром знову впали б у своє первісне заціпеніння.

Отже, наше моральне життя доступне єдності лише остільки, оскільки почуття панує одночасно над мисленням і діяльністю.

РОЗДІЛ VII.

Суб'єктивний принцип позитивізму: розум повинен служити серцю

Ось яким чином доктрина, що не допускає ні лицемірства, ні гноблення, приступає тепер, у результаті різних попередніх еволюцій, до перетворення як громадського порядку, так і приватного життя, які все більше розкладаються внаслідок свого докорінно анархічного стану. Вона пов'язує назавжди справжню філософію із здоровою політикою за допомогою одного основного принципу, який не менше доступний розумінню, ніж доказу, і здатний все привести у струнку систему і всім керувати.

Ця велика позитивістська догма загальної переваги серця над розумом буде обґрунтована у п'ятій частині цього Міркування, яка володіє і естетичною здатністю, і філософською силою, і соціальною доцільністю. Тоді ми остаточно переконаємося в можливості зосередити все навколо єдиного принципу, одночасно морального, раціонального і поетичного, єдино здатного дійсно покласти край глибоко революційному стану людства. Будь хто може вже тут помітити, що сила доказу сутнісно нова, залишалася ще у багатьох відношеннях руйнівною, стане, із досягненням нею своєї повної зрілості, у разі потреби творчої, отримуючи від повий філософії важливе органічне призначення, яке значно розвинеться в найближчому майбутньому.

Отже, з усього вищесказаного я можу без жодного перебільшення висновувати, що, незважаючи на своє суто теоретичне походження, позитивізм відтепер буде відповідним як для ніжних душ і міркуючих умів, так і для енергійних характерів.

Визначивши, таким чином, природу і принцип повної систематизації, яку повинні тепер побудувати справжні філософи, мені залишається охарактеризувати закономірний хід її розвитку, а потім її основні труднощі.